

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу-әдістемелік кешені
Бағыты: Құқықтану
Шифрі: 6M030100

Пән: ҚР прокурорлық қадағалау теориясы және тәжірибесінің мәселелері

1-Дәріс. Прокурорлық қадағалау пәнінің пәні, мазмұны және жүйесі.

Қадағалау функцияларын іске асыратын бәлімшелер мен лауазымды адамдар прокурорлық қадағалау органдарының бір жүйесінде біріккен. Сондықтан прокуратура органдарының жүйесі және прокурорлық қадағалау органдарының жүйесі деген әртүрлі ұғымдар бар. Соңғысы - прокуратура органдары жүйесінің бәлігі. Прокуратура тек қадағалау функцияларын ғана емес, сондай-ақ қылмыстық қудалау, құқық қорғау органдарының қызметтерін үйлестіруді орындайды, сотта мемлекет мүдделерін және т.б. білдіреді.

Прокуратура органдарының жүйесі туралы мәселелерді қарастыра отырып, жүйе деп өзара байланысты және тұтас бірлікті білдіретін кәштеген элементтерді атайтынын атап ету керек. Осыған байланысты прокуратура органдарының жүйесі тек оның органдарын құрайтын жиынтық ғана емес, сондай-ақ құрылымдағы алатын орны, өзара қарым-қатынасы, олардың ұйымдастыру байланыстары мен басқару қатынастары деп түсінуіміз керек.

Прокуратура органдарының жүйесі мынадай аудандық, қалалық, облыстық және оларға теңестірілген прокуратуралардан, сондай-ақ ҚР Бас прокуратурасы сияқты звенолар мен деңгейлерден тұрғандықтан оның ұйымдастыру құрылымындағы басшылық сатысы мен басқару сатысын ажырата білу керек. Осы жағдайда прокуратура органдарының басқару құрылымы негізінде үш бәлімді деп қабылдауға болады.

Прокуратура органдары қызметтері міндеттерінің күрделенуі, мамандандыруды дамыту ұйымдасқан құрылымның функциональдық дамуын ескертеді. Мұндай құрылымның құрамды элементтері белгілі бір қызметтің белгілі бір түрінде мамандандырылған органдар, бәлімшелер, құрылымдық бірліктер болып табылады. Оларға арнаулы объектілермен немесе прокурорлық қадағалаудың жеке салалары шегінде анықталатын прокурорлық қадағалауды іске асыратын табиғатты қорғау, кәлік және басқа прокуратуралар жатады[20].

Функциональдық құрылымын құрайтын элементтерден басқа аудан және Қала прокурорларының кәмекшілері және аға кәмекшілері, прокурорлар, облыс прокурорлары, бәлімдердің және басқармалардың аға прокурорлары, Қызметтің негізгі бір түрімен өзара байланысты және біріккен Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының департаменттер мен басқармалар, бәлімдердің кәмекшілері мен аға кәмекшілері.

Бірбағытты басшыларға аудандардың, қалалардың прокурорлары, облыс прокурорлары, мамандандырылған прокуратуралардың прокурорлары, ҚР Бас прокуроры және олардың орынбасарлары жатады. Функциональдық басшыларға облыс прокурорларының кәмекшілері және аға кәмекшілері, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Бас прокурорының кәмекшілері мен аға кәмекшілері.

Прокуратура органдарының басқару құрылымына белгілі ерекшеліктерді басқарма (департамент) және бәлім прокурорлары мен аға прокурорларының, ҚР Бас прокуратурасы және облыс прокурорларының қызметтері енгізеді. Бір қарағанда, олар тек прокурорлық қадағалаудың белгілі бір саласы бойынша ғана мамандар болып табылады және содан соң ғана олар еңбек етіп жатқан бәлімшелер бастықтары тапсырған кейбір басқарма функцияларын орындайды.

Екінші ұйымдастыру-басқару байланыстарына реординация (қайта тәртіпке келтіру) қағидаттары негізіндегі байланыстар жатады. Прокуратураның ұжымы тұтасымен немесе оның бәлімшелері және жеке қызметкерлері басқару қатынастарын тудыруға, реттеуге және бұзуға және прокуратура органдарының мақсатты қызметіне маңызды әсер

ететін қызметтерінің ішкі міндеттері мен мақсаттары, талап етушіліктері мен мүдделері болады. Мұндай жағдайда басқарудың субъектісі мен объектісі арасында "төмен-жоғары" түріндегі байланыстардың туындауын сипаттайтын кері әрекеттер болуы мүмкін. Нақты шешім қабылдаудың бастамашысы төменгі тұрған прокурор болған кезде осындай әрекеттердің туындауы мысал болады. Жанама түрде бұл заңда белгіленген олардың қызметтерінің кейбір бағыттары бойынша төменгі тұрған прокуратуралар әкілеттіліктерінің мазмұнымен дәлелденеді. Әсіресе мұндай ұйымдастыру қатынастар прокуратураға немесе бәлімшелерге бейресми басқару құрылымдары қатты әсер еткенде байқалады[21].

Прокурорлық қадағалау органдары жүйесінің ұйымдастыру құрылымдарында қолданылатын байланыстардың үшінші түрі "субъект-субъект", "объект-объект" түріндегі байланыс. Байланыстың бұл түрі басқару субъектілері мен объектілерінің үйлестіру қағидаттары немесе әрекет етуілеріне негізделген. Мұндай байланыс оның элементтерін құрайтын ерікті әрекет ету есебінен прокуратура органдары жүйесінің жеке бәлімдерінің өзара әрекеттерін қамтамасыз етеді. Осындай әрекет етуге негізгі жағдай жасайтын факторлары бірлескен құндылығы болып табылады. Олардың әздері прокуратура органдарының бір-біріне бағынышты емес бәлімшелері немесе жеке қызметкерлердің белгіленген бағытта қимыл жасауларына, прокуратура органдары жүйесінің алдына қойылған міндеттерді шешуге мәжбүрлейді.

Байланыстың осы түрінде прокуратура органдарының бір-біріне бағынышты емес лауазымды адамдардың арасындағы, аудандық және қалалық прокуратуралардың, облыстық прокуратура органдарының ішкі бәлімдері мен басқармаларының (департаменттерінің), Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы аппаратының арасындағы өзара қарым-қатынастар жасалады.

Заңдардың, Қазақстан Республикасы Президенті, Жарлықтарының, өзге де нормативтік-құқықтық актілердің дәл әрі бірыңғай қолданылуына жалпы қадағалауды прокуратураның құқықтық актілерін шығару арқылы жүзеге асырылады.

Прокуратураның құқықтық актілері екі топқа бәлінеді:

1. прокурорлық қадағалау актілері: наразылық, қаулы, ұйғарым, әтініш, санкция, нұсқау, ұсыныс, заңға түсіндірме; 2. прокуратураны ұйымдастыру және оның қызмет мәселелерін реттейтін актілер бұйрықтар, нұсқаулар, әкімдер, ережелер, нұсқаулықтар құрайды.

Прокурор Қазақстан Республикасының Конституциясына заңдарына және Республика Президентінің актілеріне қайшы келетін нормативтік және өзге де құқықтық актілерге, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың шешімдері мен іс-әрекеттеріне наразылық жасайды.

Наразылық оны шығарған органға немесе жоғары тұрған органға беріледі. Лауазымды адамның заңсыз шешімдері мен іс-әрекеттеріне наразылық нақ осындай тәртіппен жасалады.

Прокурордың наразылығын тиісті орган немесе лауазымды адам 10 күнде қаралуға тиіс. Орган немесе лауазымды адам наразылықтың қаралатын күні туралы прокурорға хабарлауға міндетті.

Наразылықта прокурор заңсыз актінің күшін жоюды немесе оны Конституцияға және заңдарға сәйкес келтіруді, сондай-ақ лауазымды адамның заңсыз әрекеттерін тоқтатуды және бұзылған құқықты қалпына келтіруді талап етеді.

Прокурор наразылық жасалған актінің немесе іс-әрекеттің орындалуын наразылық бойынша шешім қабылданғанға дейін тоқтата тұруға құқылы. Заңдарға жасалған наразылық олардың қолданылуын тоқтатпайды.

Прокурор әз құзыреті шегінде мынандай жағдайларда ұсыныс енгізеді:

1. заңдылықты бұзуды болдырмау туралы;
2. қылмыс жасауға және басқа тәртіп бұзушылыққа ықпал еткен себептер мен

жағдайларды жою туралы;

3. ҚР-сы Конституциясына сәйкес қол сұғылмау құқығы бар адамдарды одан айыру мәселелері бойынша;

4. заңмен тыйым салынбаған басқа да жағдайларда.

5. Ұсынысты лауазымды адам немесе орган заңдылықтың бұзылуын, сондай-ақ оларға, ықпал еткен себептер мен жағдайларды жою туралы шараларды міндетті түрде қабылдай отырып, бір айда қарауға тиіс.

2-Дәріс. ҚР прокуратура органдарының қалыптаса бастауы және дамуы

Прокурор ұсынысты қарауға қатысуға құқылы. Ұсынысты қараудың нәтижелері және қолданылған шаралар туралы прокуратураға хабарланады.

Заңның бұзылу сипатына қарай прокурор қылмыстық іс қозғау, тәртіптік іс жүргізу туралы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу жөнінде қаулы шығарады.

Прокурор заңның қолданылуына тексеру жүргізу туралы, заңсыз құқықтық актіні алдырып тастау, қарау, арест салу туралы, тыйым салу, шектеу сипатындағы шараларды жою немесе алып тастау туралы, күшін тоқтата тұру туралы, прокурордың талабын мәжбүрлеп орындату туралы, жеткізу (күштеп әкелу) туралы, сондай-ақ заңда кәзделген басқа да реттерде қаулы шығарады.

Прокурордың қаулысын уәкілетті орган немесе лауазымды адам заңмен белгіленген мерзімде, ал мұндай мерзім болмаған жағдайда прокурор белгілеген мерзімде міндетті түрде орындауға тиіс. Қаулының орындалу нәтижелері туралы прокурорға дереу хабарланады.

Қазақстан Республикасының прокуратура органдарының жүйесін Бас прокуратура облыс прокуратуралары, республикалық маңызы бар қалалық және оларға теңестірілген әскери және басқа да арнайы прокуратуралар құрайды.

Арнайы прокуратураларды ұйымдастыру мен қызметін жүргізудің қажеттілігі арнаулы саладағы спецификалық заңдардың сақталуы қажеттілігінен туындаған.

Арнайы прокуратуралардың органдары жалпы республикалық прокурорлық жүйенің ажырамас элементі болып табылады.

Қазіргі кезде қызмет жүргізетін арнайы прокуратуралардың екі тобы ажыратылады:

1. Әскери, кәліктік прокуратуралар (әз саласында прокурорлық қызметтің барлық түрлерін жүргізеді).
2. табиғатты қорғау прокуратурасы

Арнайы прокуратуралардың қызмет етуі –құқықтық қатынастардың спецификалық салаларында аумақтық қағиданың жүзеге асырылуының негізгі нысаны болып табылады.

Арнайы прокуратуралар басқа аумақтық прокуратуралардың қызметін ауыстыра алмайды.

Әскери, кәліктік және табиғатты қорғау прокуратураларын құру құқықтық қатынастың спецификалық салаларындағы үнемі қажеттіліктен туындаған.

Арнайы прокуратураларды құру жүйелілік қағидасына сәйкес қызмет етуі қажет, себебі олар біркелкі прокуратура органдарының жүйесін құрайды.

Әскери прокуратураны Бас әскери прокуратура басқарады ол ҚР-сы Бас прокуратурасының құрылымдық бөлімі болып табылады.

Әскери прокуратураның органдары ҚР-сы Қарулы күштерінің қағидаларына сәйкес құрылады. Бас әскери прокуратура органдары: әскери округ прокуратуралары, шекара қызметінің әскери прокуратурасы, гарнизон прокуратурасы. Әскери прокуратураның барлық органдарын ҚР-сы Бас прокурорының орынбасары Бас әскери прокурор басқарады.

Әскери прокуратураның құрылымын және штатын ҚР-сы Бас прокуроры белгілейді.

Бас әскери прокурор Бас прокурордың ұсынысымен қызметіне тағайындалады және босатылады (5 жылға тағайындалады). Әскери прокурор жоғары тұрған прокурорға және Бас прокурорға бағынышты болады.

Әскери прокуратураның құзыреті әскери басқарманың барлық органдарына тиісті болады (әскери бәлімдер, әскери мекемелер, әскери-оқу орындары, қорғаныс министрлігінің бәлімдері, республикалық шекара). Әскери бәлімдер прокуратурасы. Жабық аумақтық-әкімшілік бірліктерде әрекет етеді.

Әскери бәлімдер прокуратурасының органдары арнайы режимдегі объектілерде жасалған қылмыстар туралы барлық істерді қарайды.

Табиғат қорғау прокуратуралары аумақтық прокуратуралар экология саласында барлық міндеттерді орындай алмағанда құрылады. Табиғат қорғау прокуратураларды облыс прокуратуралардың негізінде құрылады және әрекет етеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен «Прокуратура туралы» Заңына сәйкес заңдардың нақты орындалуына прокурорлық қадағалау жүргізу мемлекеттік қызметтің дербес саласын құрайды.

Прокурорлық қадағалау пәнінің жүйесі: жалпы және ерекше бәлімнен тұрады.

Жалпы бәлемде: прокуратура органдарының жүйесі, құрылымы, прокуратура органдарының қалыптасу тәртібі, прокурорларға қойылатын талаптар реттеледі.

Ерекше бәлімде: прокурорлардың қадағалау және басқа салалардағы әкілеттіктері, мақсаттары мен негіздері кәрсетіледі.

3-Дәріс.Прокуратура органдарының қызметін ұйымдастыруының құқықтық негіздері

Заңдардың нақты, біркелкі орындалуын қадағалау прокуратура органдарының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Прокуратура осы функцияларды жүзеге асыратын мемлекеттік орган.

Мемлекеттің заңдылықты нығайтудағы негізгі мақсаты мынада:

1. ағымдағы заңдылықты одан әрі нығайту мен кеңейту.
2. жалпы мемлекеттік және құқықтық заңдылықтың сақталуына кепілдік беруді нығайту.
3. сот, прокуратура, ішкі істер мен құқық қорғау органдарының қызметтерін нығайту бойынша шаралар қабылдау.
4. қылмыстылық пен басқа да құқық бұзушылық әрекеттерге қарсы күресті нығайту. Осы аталғандар, құқықтық мемлекеттің қалыптасуы мен заңдылықтың нығаюына ықпалын тигізеді.

Прокуратура ұғымы латынның (**procuro**)- қамтамасыз етемін алдын-аламын деген сөзінен шыққан.

Прокуратура органдарының мақсаттары ҚР-ң «Прокуратура туралы» заңында нақтыланған. Прокуратура органдарының негізгі мақсаты:

1. заңның жоғарылығын (верховенство) қамтамасыз ету.
2. заңдылықты нығайту;
3. адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау;
4. қоғам мен мемлекеттің мүддесін қорғау.

Жалпы қадағалау саласындағы прокуратураның мақсаты: мемлекеттік органдардың шығарған құқықтық актілері ҚР-ң Конституциясы мен басқа да заңдарына, ҚР-ң Үкіметінің қаулыларына сәйкес келуі қажет.

Алдын-ала тергеу органдарының заңдарды орындауын қадағалау саласындағы мақсат:

1. әрбір қылмыс тез және толық ашылу қажет
2. қылмыс жасаған әрбір тұлға жауаптылықтан босатылмауы қажет
3. қылмыс жасады деп күдікті адамдарды ұстау заңда кәзделген негіздерде және

тәріппен жүргізілуі тиіс

4. ешкімнің заңсыз және негізсіз қылмыстық жауаптылыққа тартылуға немесе құқықтарын шектеуге жол берілмейді.
5. ешкім прокурордың санкциясының немесе сот шешімінсіз бостандығынан айырылмайды.
6. қылмыстық істердің заңда көрсетілген тәртіппен қозғалуы қажет.

Соттардың қылмыстық істерді қарауда заңның орындалуын қадағалау сатысында ҚР-ң Бас прокуроры мен оның орынбасарларының алдында келесі сипаттағы мақсаты бар: барлық сот инстанцияларында қылмыстық істердің жан-жақты, толық, объективті және уақытылы қарастыруын қамтамасыз ету; қылмыстық істер бойынша жоғары кәсіби айыптау қызметін көрсету; әрбір қылмыстық іс бойынша заңды негізделген үкім шығару үкімдердің уақтылы және дұрыс орындалуы.

Үкімдердің орындалуы сатысында прокурорлардың мақсаты мынадай: сотталғандарды тиісті режимдегі колонияларға жіберуді қадағалау; сотталғандардың жазаны өтеу кезінде режимнің талаптары мен заңдылығын сақтау, түзеу мекемелерінің әкімшілігі шығарған құқықтық актілердің негізділігі мен заңдылығын қамтамасыз ету, заңмен анықталған сотталғандардың құқықтары мен міндеттерін сақтау, сотталғандарды уақтылы жәнәнегізімен жазаны өтеуден босату.

Азаматтық іс жүргізуде прокурорлық қадағалау жүргізудің мақсаты: азаматтық іс бойынша зерттеуді жан-жақты, толық және объективті түрде зерттеу жүргізуді қамтамасыз ету болып табылады.

Прокуратура қызметін ұйымдастырудың қағидалары мынадай:

1. Прокуратура органдарының бірлігі-ҚР-ң Бас прокуратурасы және оның органдары бірыңғай мемлекеттік жүйені құрайды.
2. ҚР-ң прокуратурасы өз қызметін басқа мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың саяси партиялары мен басқа да қоғамдық бірлестіктерге тәуелсіз түрде жүргізеді.
3. Прокуратура органдарының қызметіне заңнан тыс жағдайда арласуға жол берілмейді.
4. Прокурорлық қадағалау актілері барлық органдар, ұйымдар, лауазымды тұлғалар мен азаматтарға міндетті болады.

Прокуратура органдарының жүйесін Бас прокуратура облыстық прокуратура, республикалық маңызды қалалық прокуратура, ауданаралық аудандық, қалалық, әскери прокуратура құрайды.

ҚР-ң Бас прокуратурасын Бас прокурор басқарады.

Бас прокурордың бірінші орынбасарымен орынбасалары болады.

Бас прокуратураның құрылымы мен оның қызметкерлерінің құзыреті Бас Прокурормен анықталады.

Бас прокуратура:

1. республиканың прокуратура органдарының қызметінің негізгі бағыттарын координациясын қамтамасыз етеді.
2. республикадағы заңдардың орындалуын заңдылықтың сақталуын қадағалау практикасына анализ жүргізеді.
3. прокурорлық қадағалауды жоғарлату үшін ұсыныстар береді.
4. республиканың прокуратура органдарының қадағалау жүргізудегі заңдарды сақтауын бақылайды.
5. республиканың басқа құқық қорғау органдарымен қарым-қатынас жүргізеді.
6. кадрлардың квалификациясын жоғарлатумен айналысады.
7. норма шығарушылық қызметке қатысады.
8. халықаралық қатынастарда прокуратура органдарын ұсынады.

ҚР-ң Бас прокурорының құзыреті:

- 1) Республика аумағында заңдар мен Президент жарлықтарының орындалуына қадағалау жүргізеді, төменгі тұрған прокуратуралардың қызметін басқарады.

- 2) Конституциямен заңдарға қайшы келетін құқықтық актілерге наразылық білдіреді, наразылықты сол актіні қабылдаған органға және лауазымды тұлғаларға ібереді.
- 3) Бас прокурор Жоғары сот кеңесінің мүшесі болып табылады.
- 4) ҚР-сы прокуратурасының қызметі мен ұйымдастырылуы мәселелерін реттейтін бұйрықтар, әкімдер, нұсқаулар мен ережелер қабылдайды. Олар прокуратура органдарының барлық қызметкерлеріне міндетті болады.

Бас прокурор өз құзыреті шегінде келесі нормативтік актілерді қабылдайды.

1. ҚІЖК-ң нормалары мен жедел іздестіру қызметі бойынша заң нормаларының қолданылуы туралы; құқықтық статистика субъектілерінің барлығына міндетті болатын құқықтық статистика мен арнайы есепке алу мәселелері бойынша;
2. прокуратура органдарын құрады, қайта құрады және жояды, Прокуратура органдарының құрылымын, құрылымдық бөлімдердің құқықтары мен міндеттерін анықтайды.

Облыс прокуратурасы

1. облыстық прокуратураны президенттің келісімімен Бас прокурор тағайындаған прокурор басқарады. Ол 5 жылға тағайындалады.
 2. Облыс прокурорлары мен оған теңестірілген прокурорлардың бірінші орынбасарлары мен орынбасарлары, аға кәмекшілері мен кәмекшілері болады.
- Облыс және оған теңестірілген прокуратуралардың басқармалары мен бөлімдері болады. Басқарма және бөлім басшылары аға кәмекшілер мен бөлімдерде аға прокурорлар мен прокурорлар қызметі бекітіледі.

Облыс прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорлар облыстық қалалық, аудандық прокуратурадағы прокурорлық қадағалауды қамтамасыз етуге байланысты қызметке басшылық етеді. Олар бұйрық, нұсқау, әкімдер шығарады.

Қалалық және аудандық прокуратураларды ҚР-ң Бас прокуроры тағайындаған прокурорлар басқарады. Олардың аға кәмекшілері мен кәмекшілері болады. Қалалық және аудандық прокуратураларда бөлімдер құрылуы мүмкін.

Прокуратура органдарындағы коллегиялық (алқалылық)

Алқалар (коллегиялар) Бас прокуратура мен облыс прокуратураларында құрылады. Алқалар мәжілістерінде прокуратура органдарының қызметі туралы мәселелер қаралады.

Алқаның шешімі оның мүшелерінің көпшілік дауыс беруімен қабылданады.

Алқа шешімдері бұйрық арқылы жүзеге асырылады және прокуратура органдарының қызметкерлеріне міндетті болып келеді.

Алқа жұмысының регламенті мен алқа мүшелерінің мәртебесі ҚР-ң Бас прокурорымен анықталады.

Конституция мен заңдардың жоғарлығын, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мақсатында, Конституция, заңдармен ҚР Президентінің Жарлықтары мен басқа да нормативті-құқықтық актілерінің қолданылуына жоғарғы қадағалау жүргізе отырып, прокуратураның негізгі бағыттары мынадай:

1. Конституция, заңдар мен Президент актілерінің бұзылған нормаларын анықтау және қалпына келтіру бойынша шаралар қолдану.
2. Жедел-іздестіру қызметінің, анықтау және тергеу қызметінің әкімшілік және атқарушылық әндірістің заңдылығына қадағалау жүргізу.
3. Сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді.
4. Конституция мен Республика заңдарына қарама-қайшы келетін заңдар мен басқа да құқықтық актілерге наразылық білдіреді.
5. заңда белгіленген тәртіп және шекте қылмыстық жауапкершілікке тартады.
6. мемлекеттік құқықтық статистиканы қалыптастырады. Мұндағы негізі мақсат статистикалық ақпараттың объективті және жеткілікті болуын қамтамасыз ету.

Прокуратураның талап етуі бойынша органдар мен лауазымды тұлғалар міндетті:

1. коммерциялық, банктік құпияны сақтай отырып, қажетті материалдар мен ақпаратты беру;
2. тексеруге қатысуға және қорытынды беруге мамандар беруге;
3. прокурорлардың қадағалау қызметін және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті шаралар қолдану.

Өз құзыреті шегінде прокурордың берген тапсырыстары анықтау және тергеу органдарына міндетті болып келеді.

Талап етілетін ақпарат прокурордың бекіткен мерзімінде, заңда бекітілген талаптарға сәйкес беріледі.

4-Дәріс. ҚР мемлекеттік органдарының жүйесінде прокуратура органдары

Прокурорлар өз құзыреті шегінде мемлекеттік органдардың, ұйымдардық офистеріне кедергісіз кіруге құқылы. Ол органдардың басшылары тексеру бойынша прокурорларды тез арада қабылдауға міндетті.

Лауазымды тұлғалар мен азаматтар прокурордың талап еткен мерзімінде түсінік беру үшін келуге міндетті. Шақырту жазбаша шақырту қағазымен шақырылып, қол қойдырылады. С.қ. шақырту телефонграмма, телеграмма немесе басқа да байланыс құралдары арқылы берілуі мүмкін.

Прокурордың заңды талаптарын орындамау немесе себепсіз келмеу ҚР-сы заңдарымен қарастырылған жауапкершілікке тартылады. Прокурор өз құзыреті шегінде қаулыны орындаушыларға оны мәжбүрлетіп орындатуға құқылы.

Прокурор өз әндірісіндегі материалдарды кәруге және олар туралы мағұлмат беруге құқылы.

Прокуратура органдары адам мен азаматтың, заңды тұлға құқықтары мен мүдделерін бұзатын кемшіліктерді жоюға шаралар қолданады.

Егер тұлға өзінің физикалық психикалық кемшіліктеріне байланысты өз құқықтарын қорғай алмаса, онда прокуро ол құқықты жүзеге асыруды қамтамасыз етуге міндетті.

С.қ. прокуратура органдары адам мен азаматтың құқықтары мен мүдделерін, заңды тұлға мен мемлекеттің мүдделерін қорғау бойынша міндеттерін орындамайтын лауазымды тұлғаларды жауаптылыққа тарту бойынша шаралар қолданады.

Прокуратура органдарына жасырын (анонимді) түрде келген ақпарат тексерілмейді, бірақ прокурор азамат мүддесі үшін ол ақпаратты жариялауға құқылы.

Прокурордың әрекеті мен актілеріне жоғарғы тұрған прокурорға немесе сотқа жүгінуге болады. Сот немесе жоғары тұрған прокурор арыз (шағым) бойынша шешімді шығарғанша прокурордың әрекеті немесе актілері тоқтатылуы мүмкін.

Жоғары тұрған прокурор азаматтардың және заңды тұлғалардың шағымы немесе өз ұсынысы бойынша тәменгі тұрған прокурордың актілерін кері шақыртып алуға құқылы.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, заңды тұлғалар мен мемлекеттің мүддесінің сақталуына қадағалау жүргізу саласындағы прокурорлық қадағалаудың негізгі мәні- адам мен азаматтың құқытары мен бостандықтарының заңдар, нормативті-құқықтық актілерге сәйкес қамтамасыз ету.

Жедел-іздістіру қызметіне қадағалау жүргізудің мәні- жедел-іздістіру қызметі кезінде, іздестіру іс-шараларын жүргізу кезінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қадағалау.

Анықтау және тергеу кезіндегі прокурорлық қадағалаудың мәні- ешкімнің заңсыз және негізсіз қылмыстық жауаптылыққа тартылуға немесе құқықтарын шектеуге жол бермеу.

Әкімшілік әндірістің заңдылығына қадағалау жүргізудің мәні- әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдардың дәлме-дәл және біркелкі орындалуын қамтамасыз ету.

Атқарушылық іс жүргізудің заңдылығына қадағалау жүргізудің мәні- жазаны өтеу және мәжбүрлеу шараларын жүргізуде бас бостандығынан айырылғандардың құқықтары

мен бостандықтарының сақталуын қадағалау.

5-Дәріс. Прокуратура қызметінің және ұйымдастыруының принциптері

Қазақстан Республикасы прокуратура органдарының біртұтас жүйесін Бас прокуратура, облыстардың прокуратуралары, республикалық маңызы бар республика астанасының прокуратуралары, ауданаралық, аудандық, қалалық және оларға теңестірілген әскери және басқа мамандандырылған прокуратуралар құрайды.

Қазақстан Республикасының прокуратурасы прокурорлық жүйенің жоғарғы бөлігі болып табылады және барлық прокуратура органдарына және оның мекемелеріне басшылық жасайды. Бас прокуратураны Заңның 12-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы Бас прокуроры басқарады. Оның Қазақстан Республикасы Бас прокурорының ұсынымы бойынша Қазақстан Республикасы Президенті қызметке тағайындайтын және қызметтен босататын бірінші орынбасары мен орынбасарлары болады. Бас прокуратурада төрағасы Қазақстан Республикасы Бас прокуроры және мүшелері: бірінші орынбасары және орынбасарлары (лауазымына қарай), Қазақстан Республикасы Бас прокуроры тағайындаған басқа прокурорлық қызметкерлер болып табылатын құрамда Алқалар ұйымдастырылады. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құрылымын аға көмекшілері болып табылатын бастықтар басшылық ететін департаменттер, басқармалар және бөлімдер құрайды. Қазақстан Республикасы Бас прокурордың ерекше тапсырмалар жөніндегі кеңесшілері мен көмекшілері болады. Қазақстан Республикасы Бас Прокуроры орынбасарларының да көмекшілері болады.

Департаменттерде, басқармаларда және бөлімдерде аға прокурорлар және прокурорлардың лауазымдары кездеседі.

Әрбір бөлімшелерде прокурорлық қадағалау бағыттарының анықталған заңдары есебімен прокурорлық жүйенің функцияларынан шығатын міндеттерді шешеді және орындайды.

Бас басқару құқығында Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құрылымына Қазақстан Республикасы Бас прокурорының орынбасары болып табылатын Бас әскери прокурор басқаратын Бас әскери прокуратура кіреді.

"Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 12 б. 5-тармағына сәйкес Бас прокуратура:

1) Республика прокуратура органдарының іс-қимылдарын олардың қызметінің негізгі бағыттары бойынша үйлестірілуі мен орайластырылуын қамтамасыз етеді;

2) Республикада Заңдардың орындалуын, заңдылықтың жай-күйін қадағалау практикасына талдау жасайды;

3) прокурорлық қадағалауды жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлейді;

4) Республика прокуратура органдарының заңдардың орындалуын қадағалау жөніндегі жұмысын бақылайды;

5) заңдылық пен құқық тәртібін қамтамасыз етуде жедел-ізвестіру қызметін, анықтауды және тергеуді жүзеге асыратын басқа да республикалық құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасайды және олардың қызметін үйлестіріп отырады;

б) кадрлардың біліктілігін арттыруды ұйымдастырады және жүргізеді;

7) норма шығарушылық қызметіне қатысады;

8) халықаралық ынтымақтастық саласында прокуратура органдарының атынан әкілдік етеді[22].

Қазақстан Республикасының Бас прокуроры.

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры Қазақстан Республикасы прокуратура органдарының барлық жүйесін және мекемелеріне және Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасына тікелей басшылық жасайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры прокуратура органдарының қызметіне

басшылық жасайды және олардың жұмысына бақылау жасауды іске асырады.

Прокуратура органдары мен мекемелерінің қызметкерлеріне міндетті түрде орындау үшін ҚР прокуратура жүйесі қызметтерінің ұйымдастыру мәселелерін және кәрсетілген қызметкерлердің материалдық және әлеуметтік қамтамасыз етілуін іске асырудағы тәртібін реттейтін бұйрықтарды, нұсқаулықтарды, екімдерді, ережелерді, нұсқауларды шығарады. Қазақстан Республикасы Бас прокуроры бәлінген штаттық құрам және еңбек ақы тәлеу қоры шегінде Қазақстан Республикасы прокуратуралар мекемелері мен бағынышты прокуратуралардың штаты мен құрылымын белгілейді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры департаменттер, басқармалар және бәлімдер бастықтарын және олардың орынбасарларық кеңесшілерін Бас прокурордың ерекше тапсырмалары бойынша кәмекшілерді және олардың орынбасарларық аға прокурорларды және департаменттердің, басқармалар мен бәлімдердің прокурорларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады.

Қазақстан Республикасы прокуратурасы жүйесінің барлық буындарының прокурорларын да ҚР Бас прокуроры қызметке тағайындайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры Прокуратура туралы Заңға сәйкес прокуратура органдарына жүктелген міндеттердің орындалуына жауап береді. Жыл сайын ҚР Президентіне заңдылықтың жай-күйі елдегі құқықтық тәртіп туралы, оларды нығайту бойынша атқарылған жұмыстар туралы баяндайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры болмаған кезде немесе өз міндеттерін орындауға мүмкіндік болмаған жағдайда оның міндеттерін бірінші орынбасары орындайды. Егер ол да болмаған жағдайда немесе қавдай да себептермен ҚР Бас прокурорының міндеттерін орындау мүмкін болмағанда, оның орынбасарларының біреуіне жүктеледі.

Аумақтың прокуратуралар аумақтық құрылымдар мен аумақтық бәлінулерге сәйкес құрылған. Әрбір облыста атауы кәбінесе облыс атуымен аталатын прокуратуралар бар. Бұдан басқа, облыс прокуратуралары құқығындағы Астана қаласы мен Алматы қаласы прокуратуралары, мамандандырылған прокуратуралар жұмыс істейді.

Облыс прокуратурасы мен оған теңестірілген прокуратураларды Қазақстан Республикасы Президентінің келісіммен Қазақстан Республикасы Бас прокуроры тағайындаған прокурор басқарады. Облыс прокурорларының Қазақстан Республикасы Бас прокуроры тағайындаған бірінші орынбасарлары мен орынбасарлары болады.

Облыс прокуратуралары мен оған теңестірілген прокуратуралардың өз құрылымдарында мекемелердің, ұйымдардың, өз деңгейіндегі (яғни, республикалық, облыстық және т.б.) лауазымды адамдардың заңдарды орындауын қадағалауды және калалардың, аудандардың және Қазақстан Республикасы әкімшілік-аумақтық өзге де бірліктердің қызметтерін бақылауды іске асыратын басқармалары мен бәлімдері болады.

Аумақтық прокуратуралардың тәменгі звенолары қалалық және аудандық прокуратуралар болып табылады. Аймақтық прокуратуралардың қатарында құзыреті екі ауданға немесе аудан және облысқа бағынышты қала прокуратураларына тарайтын ауданаралық прокуратуралар жұмыс істейді.

Барлық аумақтық прокурорларды облыс прокурорларының ұсынымдары бойынша 5 жыл мерзімге Қазақстан Республикасы Бас прокуроры тағайындайды[23].

Аудандар мен қалалар прокуратураларындағы жұмыстары аса кәп кәлемді прокурорлардың орынбасарлары, аға кәмекшілері мен кәмекшілері болады.

Аудандың прокурор (қалалық)

Аудандық және қалалық прокуратураларды, оларға теңестірілген әскери және өзге де мамандандырылған прокуратураларды тиісті прокурорлар басқарады. ҚР Бас прокуроры оларды қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. Олар Қазақстан Республикасы Бас прокурорына және жоғарғы прокурорларға бағынышты және есеп береді. Олардың міндеттеріне бағынышты кәмекшілердің, тергеушілердің жұмысына

басшылық жасау, олардың барлық бағыттарын қадағалауды іске асыру және қылмыстық және азаматтық істерді сотта қарауға қатысу жатады. Аудандық бөлінудегі қалалардың прокурорлары аудандық және оларға теңестірілген прокуратуралардың қызметтеріне басшылық жасайды, жоғарғы тұрған прокурорға өз аппараттарымен бағынышты прокуратуралардың штаттық құрамын өзгерту туралы, кадрлық өзгерістер туралы ұсыныстар енгізеді.

Кез келген деңгейдегі прокурор өз әкілеттігі ішінде өз еркі бойынша қызметтен босатылуы мүмкін: қызметтен кетуге байланысты; басқа жұмысқа ауысуына байланысты; денсаулық жағдайы бойынша; міндеттерін орындай алмауына байланысты; аттестация нәтижесі бойынша; сот үкімімен белгіленген заңды күшіне енетін қылмыстарды жасаған кезде; Енбек туралы ҚР заңында кезделген басқа негіздер бойынша[24].

6-Дәріс. Прокуратура органдары қызметінің мазмұны және негізгі бағыттары

Мамандандырылған прокуратураларға әскери, кәлік (тәмір жол, су, әуе кәліктерінде), табиғатты қорғау және Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің қылмыстық-атқарушы жүйесінің (колония және түрме) түзету мекемелерінде заңдардың орындалуын қадағалау жөніндегі прокуратуралар жатады.

Әскери, кәлік және табиғатты қорғау прокуратуралары аудандық және облыстық прокуратураларға теңестірілген болып бөлінеді. Осы мамандандырылған прокуратуралардың төменгі звеносы тиісті жоғарғы прокуратуралардың бағыныштылығында болады. Қазақстан Республикасы прокуратура органдарының жүйесінде облыстық прокуратуралар құқығында: Оңтүстік-Шығыс, Орталық және Батыс Қазақстан аймақтық кәлік прокуратуралары жұмыс істейді.

Әскери прокуратура құрамын Бас әскери прокуратура, әскери округтік прокуратуралары, гарнизондар прокуратуралары, қала және аудан прокуратураларына теңестірілген біріккен және қосылған әскерлер жатады.

Кәлік прокуратуралары тәміржол басқармасының құрылымына және кәліктер жүйесіне сәйкес, сондай-ақ кәліктегі (желілі бәлімшелер, бәлімдер мен басқармалар) ішкі істер құрылымы есебінен ұйымдастырылады. Қазақстан Республикасы Бас прокурордың бұйрығымен кәліктік прокурорларға Кәлік және коммуникациялар министрлігінің бәлімшелерінде, "Тәмір жол" РМК", "Қазақстан әуе жолы" (автожол қызметтерін қоспағанда), әзен флотының қызметінде және оған жататын мемлекеттік кәсіпорындарда, ұйымдарда, мекемелерде, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Кеден комитеті оның және органдарында заңдардың орындалуына қадағалау жүктелген.

Табиғатты қорғау прокуратуралары экологиялық заңдылықтардың орындалуын қадағалауды күшейту мақсатында құрылғаа Облыста прокуратура құқығында бір ғана - Каспий табиғатты қорғау прокуратурасы бар. Оның құрамына ауданаралық құқықтардағы әрбіреуі Каспий бассейнінің белгілі учаскелерінде экологиялық заңдардың орындалуын қадағалауды іске асыратын табиғатты қорғау прокуратуралары жатады. Дегенменде, бұл прокуратура таратылды.

Әскери бәлім прокуратуралары ҚҰР прокуратурасы жүйесінің төменгі буынына жатады, қалалық және аудандық прокуратуралар құқығында әрекет етеді. Сонымен қатар, әскери бәлімінің прокурорларына Қазақстан Республикасы Бас прокурор арқылы заңдардың орындалуына қадағалауды іске асыруға байланысты тікелей тиісті министрліктер мен ведомстволарға әтініш жасау құқығы берілген.

Әскери бәлімнің прокурорлары тікелей Қазақстан Республикасы Бас прокурорына бағынады. Оларды әскери бәлім прокуратуралар қызметін бақылау және ұйымдасқан басшылықты іске асыратын Бас прокуратураның ішкі әкімшілік департаментіне басшылық жасау және режимді объектілері жөніндегі Бас прокурордың аға кәмекшісінің ұсынымы бойынша ҚР Бас прокуроры қызметке тағайындайды.

Түзеу мекемелерінде заңдардың сақталуын қадағалау жөніндегі прокуратуралар

қылмыстық-атқару жүйесінің түзеу және тәрбиелеу колонияларының, түрмелер, емдеу-сауықтыру мекемелерінің әкімшілігі қызметінде заңдылықты қадағалауды іске асырады. Осы мамандандырылған прокуратуралардың құзыреттері әртүрлі өзара шекаралас облыстардың аумақтарында орналасқан бірнеше түзету мекемелеріне таратылады. Түзеу мекемелерінде заңдылықтың сақталуын қадағалау жөніндегі прокурорлар аумағында мамандандырылған прокуратуралар орналасқан сол облыстың прокурорына бағынады.

Бас прокурор Институт директорын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. 2000 жылғы 13 қарашадағы № 1706 "Мемлекеттік қызметкерлерді оқыту концепциясы туралы" Үкімет қаулысын іске асыру, сондай-ақ прокуратура органдары қызметкерлерінің кәсіби деңгейін және біліктілігін арттыру мақсатында Қазақстан Республикасы Бас прокуроры:

1. Қазіргі кезеңде кадрлардың кәсіби шеберлігін жетілдіру және біліктілігін арттыру жөніндегі жұмыстарды прокуратура органдарының ең маңызды міндеттерінің бірі есептеуді талап етеді. Білімдерін үнемі жаңартып отыру жүргізіліп отырған реформалардың тиімділігінің және прокуратура органдары қызметкерлерінің лауазымды міндеттерін тиісті орындаудың ең маңызды шарттары болып табылады.

2. Прокуратура органдары басшылары бес жылда бір рет біліктілігін арттыру міндетті курстарынан етуді белгіледі. Ал қалған қызметкерлер – үш жылда бір рет.

7-Дәріс. Прокурорлық қадағалаудың құқықтық актілері

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында мемлекетті ұйымдастыру қағидаттары белгіленді және оған сапалы сипаттама беріледі. Қазақстан Республикасы-мемлекеттің сапалы жағын сипаттайтын нақты конституциялық қағидаттарды қарастырайық.

Қазақстан Республикасы - құқықтық мемлекет [25]. Құқықтық мемлекет идеясының мағынасы мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар, қоғамдық ұйымдар мен азаматтардың барлығы құқықтық нормаларға сәйкес қатаң түрде әрекет етеді, яғни мемлекетті құқық басқарады. Әдетте, құқықтық нормалар әртүрлі кәздерді қамтиды, яғни біз құқықтың үстемдігі туралы айта отырып, заңның үстемділігін ұғынамыз.

Заңның мұндай рәлі мен орны бірқатар себептерге қатысты және оның ішінде ең басты негізгіге сүйенетін қоғамдық қатынастар заңмен реттеледі, олар арқылы құқықтық бастау қоғамдық әмірдің барлық саласында бекітіледі. Құқықтық мемлекет идеясының мағынасы мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар, қоғамдық ұйымдар мен азаматтардың барлығы құқықтық нормаларға сәйкес қатаң түрде әрекет етеді, яғни мемлекетті құқықтық басқарады.

Әдетте, құқықтық нормалар әртүрлі кәздерді қамтиды, яғни біз құқықтың үстемдігі туралы айта отырып, заңның үстемділігін ұғынамыз. Заңның мұндай рәлі мен орны бірқатар себептерге қатысты және оның ішінде ең басты негізгіге сүйенетін қоғамдық қатынастар заңмен реттеледі, олар арқылы құқықтық бастау қоғамдық әмірдің барлық саласында бекітіледі.

Заңның үстемділігі - бұл жан-жақтылық, яғни мемлекетте реттелмеген аса маңызды қоғамдық қатынастар қалмауға тиіс, атқарушы билік органдарымен мұндай вакуумды толықтыруға болмайды. Ол, сондай-ақ заң ережелерінде бекітілген қоғамдық бастаулардың кәз келген жағдайда да беріктігін білдіреді.

Құқықтық мемлекеттің кәзқарасын, құқықтың үстемділігін тұтас алғанда, оның ішінде заң үстемділігін бекіту Конституцияның 34-бабында кәрсетілген. Онда былай айтылған: "Әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен ар-намысын құрметтеуге міндетті".

Бұл адамдар, және сондай-ақ биліктің мемлекеттік органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, лауазымды адамдар және қоғамдық ұйымдар Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға міндетті.

Сонымен қатар, Қазақстан ауасыз кеңістікте емес, құқықтық қатынаста әмір сүріп отыр, осыған сәйкес әзінің заңдарын құқықтық қатынасқа және басқа мемлекеттерге танылытын халықаралық шарттардағы ережелерге сәйкестендіру керек. 4 б. 3 т. Былай белгіленген: «Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару, талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылады».

Құқықтық мемлекетте мемлекет пен жеке адам өзара жауапты, яғни заңға сәйкес келмейтін әздерінің әрекеттеріне заңды түрде бірдей жауап береді, сондықтан азаматтар мен адамдардың құқытарын қозғайтын және оның ішінде заң бұушылықтары үшін жауапқа тартуды кездейтін нормативтік актілері жариялануға тиіс, егер олар жалпы мәліметтер үшін ресми түрде жарияланбаса, қолданылуға жатпайды.

Конституцияның 4 б. 4 т. былай жарияланған: «Барлық заңдар, Республика қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттар жарияланады. Азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді ресми түрде жариялау, оларды қолданудың міндетті шарты болып табылады».

Одан әрі 74 б. 2 т. Былай нақтыланады: «Адам және азаматтың Конституцияда баянды етілген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірілген деп танылған заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің күші жойылады және қолдануға жатпайды».

8-Дәріс. Прокуратура органдарының жүйесі, құрылымы және олардың ұйымдастыруы

Қазақстан Республикасы - әлеуметтік мемлекет (1 -бап). Әлеуметтік дегеніміз қызметі қоғамның, қоғамдық ерлеудің жоғары әл-ауқатқа жетуге бағытталған мемлекет деп танылады. Мұндай қызмет мемлекеттің әлеуметтік саясатында айқындалады.

Қазақстан Республикасы - зайырлы мемлекет (1-бап). "Зайырлы мемлекет" термині осы мемлекеттің дінге қатысты іләсуі. Дін, діни қауымдастықтар мемлекетпен байланыста болмағанда, оның сол бір немесе өзге саясаттары салаларындағы оның саясатына әсер етпегенде, мемлекеттік органдардың қызметтері мен білім жүйесіне және т.б. араласуға құқықты болмағанда мемлекет зайырлы деп аталады. Айтылғандар мемлекет атынан шіркеу бәлімдерінде және мемлекеттік білімнің зайырлы сипатында қамтамасыз етіледі. Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының біртұтас жүйесі Қазақстан республикасының көп ұлтты халқының мемлекеттік еркіндігі болып түсіндіріледі. Референдумда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясы мемлекеттік органдардың жүйесін және олардың атауларын бекітеді. Онда Қазақстан Республикасының мемлекеттік билігінің бірден-бір бастауы халық және егемендігі болып табылады. Ол билікті тікелей, сондай-ақ мемлекеттік органдар арқылы жүзеге асырады. Қазақстан Республикасында билікті ешкім де иемденіп кете алмайды. Қазақстан Республикасының мемлекеттік еркіндігі басқа қалғандарына қарағанда бірінші орында тұратынын атап кәрсетеміз. Сол ғана мемлекеттің біртұтастығын және оның мемлекеттік органдарының біртұтастығын қамтамасыз етеді.

Билікті бөлу қағидаты өз функцияларын жүзеге асыра отырып, осы үшін арнаулы органдар құратын және осы үшін арнаулы органдар құрады және оларға қажетті құзыреттер бере отырып, мемлекеттің функцияларына негіздейді. Билікті бөлу тыйым салуда да байқалады, орган үшін басқа органға тиісті функцияларды іске асырады. Сондай-ақ, билікті өзара бақылау және шектеу өте қажет.

Аталған шарттардың сақталуы кезінде Қазақстан Республикасының органдар жүйесі анық және қалыптасқан механизм ретінде жұмыс істейді. Бірақ биліктердің

бөлінуін жеке мақсат ретінде қарастыруға болмайды. Ол мемлекеттік органдардың қалыптасуын ұйымдастыру ғана емес, сондай-ақ биліктің барлық тармақтарының түп тамырлы ынтымақтастығы болып табылады.

Осындай ынтымақтастықтан бас тарту мемлекеттік биліктің барлық жүйелерін даусыз күйреуге әкеп соқтырады. Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдар жүйесінің және оның қағидаттары тұрақтылығы оның бағыныстылығымен және балансымен, мемлекеттік билікті құрастыру процесін реттейтін заңдармен тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасы мемлекетінің органдары жүйесінде оларды қалыптастыру және қызметтерінің қағидаттары тәртібінде демократизм байқалады. Қазақстан Республикасының Президенті, мемлекеттік биліктің және жергілікті өзін-өзі басқарудың барлық уәкілетті органдарының депутаттары Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жасырын сайлау кезінде жалпы, тең, тікелей сайлау құқығы негізінде еткізілетін сайлаулар арқылы сайланады.

Мемлекеттік органдар жүйесінің демократизмі уәкілетті органдардың депутаттары сайлаушылар алдында, ал барлық деңгейдегі лауазымды адамдардың - Қазақстан халқының және еңбек ұжымдарының алдында есеп беруімен түсіндіріледі. Конституциялық заң мемлекеттік органдардың мемлекеттік-құқықтық жауаптылығын кәздейді. Ол мемлекеттік органды тарату және лауазымды адамды мемлекеттік қызметтен шығару кәзінде байқалады.

9-Дәріс. ҚР прокуратура органдарына кадрларды сұрыптау, орналастыру және тәрбиелеу

Прокуратураның ұйымдастырудың және қызметінің қағидаттары - бұл негізге алынатын, басқарушы, прокуратура қызметінің оған қойылатын негізгі талаптардың аса маңызды ерекшеліктері мен кепқырлы белгілерін анықтайтын ережелер[26].

Қағидаттар теорияның, ғылымның, әлем танудың, саяси ұйымдардың қандай да бір негізгі мән жайларын қамтиды. Прокуратураға қатысты қайта құрудың және қызметінің қағидаттары Қазақстан Республикасы Конституциясында және басқа заңдарда бекітілген прокуратураның саяси және мемлекеттік тағайындалуын кәрсететін, прокурорлардың міндеттері мен әкілеттіліктерін, сондай-ақ құқықтық құралдардың мазмұны мен сипаттарын және мемлекетте заңдардың орындалуына қадағалауды іске асыратын әдістерді анықтайтын негізгі талаптар, сондай-ақ прокуратура органдарын өзге мемлекеттік органдардақ оның ішінде құқық қорғау органдарынан айырмашылығын анықтайтын белгілер мен сапаларын қамтиды.

Заңмен белгіленген қағидаттарды сақтау прокуратураға мемлекетте заңдардың дәл әрі бірыңғай орындалуына қадағалауды іске асырау бойынша оның алдында тұрған міндеттерді нәтижелі орындауына мүмкіндік береді.

Прокурорлық қадағалау қағидаттарының қатарына Қазақстан Республикасы Конституциясының негізделген, заң бұзушылықты кім жасағанына қарамастан, ойдағыдай жою үшін оларға қажетті әкілеттіліктерді бере отырып, тәуелсіз мемлекеттік органдардың рангысына прокуратура органдарын кәтеретін ережелер жатады.

Қағидаттарды прокурорлардың функцияларын орындау тәртібімен және шарттарымен араластыруға болмайды.

Құқықтардың нақты салаларында қадағалауды іске асыра отырып, прокурор мынадай сот әділдігінің қағидаттарын тәуелсіздік ретінде ескеруге тиіс: судьялар және олардың тек заңға бағынуы, сотталушының қорғалу құқығы, кінәсіздік презумпциясы, бәсекелестік, жариялық, ауызекілік және процестің өзінділік, сот құрамының тұрақтылығы және т.б. Егер прокурор осы қағидаттарды сақтамаса, ол сот талқылауына қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаушы, заңды сақтаушы ретінде қызметтік парызын бұзады[27].

Прокуратура органы:

Тәменгі прокурорлар жоғары прокурорларға және Қазақстан Республикасының Бас прокурорына бағынатын органдар мен мекемелердің біртұтас орталықтандырылған жүйесін құрайды; жергілікті айырмашылықтарға, сондай-ақ жергілікті және ведомстволық ықпал етулерге қарамастан заңдардың дәл әрі бірыңғай орындалуына қадағалауды іске асырады, кім жасағанына қарамастан заң бұзушылықтарды анықтау және уақытылы жоюға, мемлекеттің оның билік және басқару органдарының бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіруге, кінәлі адамдарды заңда белгіленген жауаптылыққа тартуға шаралар қолданады; жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, басқа мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл жасайды, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту ісінде азаматтарға беделді көмек көрсетеді.

Бас прокурор заңдылық пен құқықтық тәртіптің жай-күйі және оларды нығайту бойынша шараларды туралы Қазақстан Республикасы Президентіне жүйелі түрде хабардар етеді.

Прокуратура органы тек Қазақстан Республикасы Бас прокурорына ғана бағына отырып, жергілікті органдар мен лауазымды адамдарға қарамастан өз әкілеттіктерін іске асырады.

Прокуратура органдарын ұйымдастырудың және қызметінің қағидаттарына қатысты аса маңызды ереже қолданыстағы "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңында қамтылған. Заңда прокуратура органдары азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сондай-ақ мемлекеттік құпияларды сақтау туралы заңдарына қайшы келмейтіндей деңгейде жариялы іс-қимыл жасайды деп атап көрсетілген.

Осы қағидаттармен қатар мынадай мазмұндағы қағидаттар тұрады: прокуратура органдарында саяси партияларды құруға, қызметі мен оларды ұйымдастыруға жол берілмейді. Прокурорлардың өз қызметтері саяси партиялар мен жалпы қоғамдық қозғалыстардың шешімдерімен байланысты емес.

"Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңында ереже қағидаттарының шегінде прокурорлар оқытушылық, ғылыми және шығармашылық қызметтерден басқа тәленетін қосымша жұмыстармен айналысуға құқықсыз екендігі туралы ереже шығарылған.

Қазақстан Республикасы Конституциясында, "Прокуратура туралы" заңда, сондай-ақ басқа заңдардағы қағидаттар прокуратура органдарын ұйымдастыру тәртібін ғана емес, сондай-ақ белгілеу бойынша прокурорлардың қызметін, және де заң бұзушылықтарды жоюды реттейді[28].

Заңдарда бекітілген прокуратура органдарын ұйымдастырудың және қызметінің қағидаттары жалпы міндетті сипат алады, яғни прокурорларға ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік билік және басқару органдарына, саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыстарға, лауазымды адамдарға қойылатын талаптың мәні, прокурорлар іске асыратын қызмет заңдылығын қадағалауды сақтау. Бұл қағидаттар заңдардың сақталуына қадағалауды прокурорлар іске асыруда және азаматтар үшін де міндетті.

10-Дәріс. Мемлекеттік басқару органдармен мекемелермен, кәсіпорындармен, лауазымдық тұлғалармен және азаматтармен заң қолдануын қадағалау

Прокуратура органдарын ұйымдастырудың және қызметінің қағидаттары "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 3-бабында анықталған және мынадай біртұтас, орталықтандырылған, тәуелсіз, жариялық және заңдылық қағидаттары бөлінеді[29].

Тәуелсіз прокуратура қағидаттарының мәні әрбір прокурордың өз қызметінде тәуелсіздігі және оған жүктелген міндеттерді орындау кезінде заңдарды және оған сәйкес

шығарылған Бас прокурордың нұсқаулықтары мен бұйрықтарын басшылыққа алуынан тұрады. Прокурор қандай болмасын, оның қадағалау қызметіне қол сұғушылықтан қорғалған.

Ұйымдастыру тәуелсіздігі мен қадағалауды іске асыру қағидаттары мемлекеттік және саяси маңызға ие, яғни осы қағидаттарды сақтай отырып, прокуратура мемлекетпен алдына қойылған міндеттер мен мақсаттарға жете алады. Осы қағидатты іске асыру оны ұйымдасқан түрде құруды, прокурорлық кадрларды тағайындау тәртібін, заңмен белгіленген бағынышты жүйесін және прокурорлардың бағыныстылығы қамтамасыз етеді.

Прокуратура органдарындағы жариялылық прокуратураның басқа республиканың құқық қорғау органдары ретінде қоғамнан, азаматтардан оқшауланбаған өз функцияларын іске асыруын білдіреді. Заңда прокуратура органдары азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, мемлекеттік мүдделерін қорғау туралы Қазақстан Республикасы заңының талаптарына қайшы келмейтін шараларды жария ету арқылы әрекет етеді деп көрсетілген.

1. Прокурорлық қадағалау актілері.
2. Прокуратураны ұйымдастыру және оның қызмет мәселелерін реттейтін актілер.
3. Прокуратураның ережелері мен нұсқаулықтары.

Заң бұзушылықты, заң бұзушылықты тудыратын мән-жайларды және кінәлі адамдарды анықтай отырып, прокурор оларды жою және келешекте оларды болдырмау, сондай-ақ кінәлі адамдарды заңда белгіленген жауаптылыққа тарту үшін шаралар қолданады. Осыған сәйкес, прокурорлық қадағалауды реттейтін заңдарда прокурорлардың өзгеше әкілеттіліктері, яғни заң бұзушылықты жоюды қамтамасыз ететін құқықтары мен міндеттері кезделген.

Прокурорлық қадағалаудың теориясы мен практикасында мұндай әкілеттіліктерді заңдардың немесе прокурорлық қадағалаудың бұзылуын прокурорлық реттейтін құқықтық құрал деп атайды.

Реттеу құралы әзінің ішкі көрінісі бойынша қолдану тәртібінде прокурорлық қадағалаудың барлық салалары және прокуратура қызметінің учаскелері үшін ортақ және жеке қадағалаудың және қызмет учаскелері үшін өзгешелік сипатта болуы мүмкін. Реттеудің ортақ құралдары қатарына заң бұзушылықты жою туралы ұсынымдарға енгізілген, заң актілеріне қайшы келетін наразылықтар жатады. Реттеудің өзгеше құралдарына қорытынды беруі және сотта прокурордың әтініші жасауы жатады[30].

Реттеу құралы прокурорлық қадағалаудың, жазбаша немесе ауызша актілері, олардың ішінде наразылықтар, қаулыларымен іске асырылады. Заң прокурорлық қадағалау актілерінің барлық түрлері үшін біртұтас жазбаша түрде көрсетуді белгілемейді.

Прокурорлық қадағалаудың актілері - бұл әкілеттіліктерін іске асыру тәртібінде тек қана прокурорлардың енгізетін өзгеше құқықтық актілері. Бәрімізге белгілі, прокурор қадағалауды іске асыратын мемлекеттік тұлға ретінде әкімшілік билікті иеленбейді, яғни заңдардың орындалуына қадағалауды ол іске асыратын органдарға әкім беруге құқықсыз.

Прокурорлық қадағалау актілеріне сәйкес прокурор заң бұзушылықты жою және кінәлі адамдарды жауаптылыққа тарту туралы талаптармен құзыретті органдарға әтініш жасай алады.

Прокурорлық қадағалау актілері - белгілі фактілерге (заң бұзушылық) байланысты өзге органдарға және лауазымды адамдарға арналған жеке актілер. Прокурорлық қадағалау актісі басқа органның, лауазымды адамның белгіленген заң түрінде ол арқылы реттелуі: оны қарауға, тиісті шаралар қолдануға және оны енгізген прокурорға хабарлауды міндеттейді. Прокурорлық қадағалау актілерін дұрыс жасау, заңда бекітілген прокурорлардың әкілеттіліктерін және олардың негізгі талаптарын дәл әрі толық көрсету - заңдардың орындалуына қадағалаудың әрекет етуінің бәлінбес шарттары.

Заңның 18-бабында құқықтық актілері белгіленген.

1. Прокуратураның құқықтық актілерінің жүйесі:

- прокурорлық қадағалау актілері: наразылық, қаулы, ұйғарым, әтініш, санкция, нұсқау, ұсыным, заңға түсіндірме;
 - прокуратураны ұйымдастыру және оның қызмет мәселелерін реттейтін актілер: бұйрықтар, нұсқаулар, әкімдер, ережелер, нұсқаулықтарды құрайды;
 - прокуратураның ережелері мен нұсқаулықтары тиісті прокурорлардың бұйрықтарымен бекітіледі.
1. Наразылық "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 19-бабына сәйкес:
- Прокурор Конституцияға, заңдарға және республика Президентінің актілеріне қайшы келетін нормативтік және өзге де құқықтық актілерге, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың шешімдері мен іс-әрекеттеріне наразылық жасайды;
 - Наразылық оны шығарған органға немесе жоғары тұрған органға беріледі. Лауазымды адамның заңсыз шешімдері мен іс-әрекеттеріне наразылық нақ осындай тәртіппен жасалады;
 - Прокурордың наразылығын тиісті орган немесе лауазымды адам наразылықтың қаралатын күні туралы прокурорға хабарлауға міндетті. Наразылықтың сотта қаралу мерзімі заңдарда белгіленеді;
 - Наразылықта прокурор заңсыз актінің күшін жоюды не оны Конституцияға және заңдарға сәйкес келтіруді, сондай-ақ лауазымды адамның заңсыз әрекеттерін тоқтатуды және бұзылған құқықты қалпына келтіруді талап етеді;
 - Прокурор наразылық жасалған актінің не іс-әрекеттің орындалуын наразылық бойынша шешім қабылданғанға дейін тоқтата тұруға хақылы. Заңдарға жасалған наразылық олардың қолданылуын тоқтатпайды.
2. Қаулы "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 20-бабына сәйкес:
- Заңның бұзылу сипатына қарай прокурор қылмыстық іс қозғау, тәртіптік іс жүргізу туралы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу жөнінде қаулы шығарады.
 - Прокурор заңның қолданылуына тексеріс жүргізу туралы, заңсыз құқықтық актіні алдырып тастау, тұмшалау салу туралы, тыйым салу-шектеу сипатындағы шараларды жою немесе алып тастау, күшін тоқтата тұру туралы, прокурордың талабын мәжбүрлеп орындату туралы, жеткізу (күштеп әкелу) туралы, сондай-ақ заңда кәзделген басқа реттерде қаулы шығарады.
 - Прокурордың қаулысын уәкілетті орган немесе лауазымды адам заңмен белгіленген мерзімде, ал мұндай мерзім болмаған жағдайда, прокурор белгіленген мерзімінде міндетті түрде орындауға тиіс. Қаулының орындалу нәтижелері туралы прокурорға дереу хабарланады. Прокурордың қаулысын белгіленген мерзімдерінде орындамау Қазақстан Республикасы заңдарында кәзделген жауаптылыққа әкеп соғады.
3. Санкция "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 21-бабына сәйкес:
- Прокурор жазбаша түрде: қылмыс жасады деп сөзік келтірген немесе айып тағылған адамды қамауға алуға;
 - қылмыстық іс жүргізу заңдарында кәзделген жағдайларда тінтуге;
 - айып тағылған адамды сараптама жүргізу үшін медициналық мекемеге орналастыруға;
 - Конституциямен және заңмен қорғалатын хат жазысу, телефонмен сәйлесу, телеграф хабарлары мен пошта жөнелтімдері құпиясына, сондай-ақ тұрғын үйге қол сұғылмау құқығына қатысты жедел-ізвестіру шаралары мен тергеу әрекетін жүргізуге;
 - шетелдіктерді әкімшілік тәртіппен аластау үшін ұстауға;
 - бейне-аудиотехниканы немесе өзге де арнаулы техникалық құралдарды пайдалана

- отырып, сәздерді жасырын тыңдау мен жазып алуға, телефондар және басқа да сәйлеу құрылғылары арқылы жүргізілетін сәйлесуді тыңдау мен жазып алуға;
- мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдарының (Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің лауазымды адамдарын қоспағанда) банктік құпиясы бар құжаттарға кол жеткізуге;
 - жеке және заңды тұлғалардың банктердегі ақшасы мен басқа мүлкіне тыйым салумен жеке және заңды тұлғалардың банк (корреспонденттіктен басқа) шоттарындағы шығыс операцияларын тоқтата тұруға;
 - Қазақстан Республикасының аумағында қылмыс жасаған және тергеуден жасырынып жүрген адамға қатысты халықаралық іздестіру жариялауға;
 - тікелей заңда кәзделген езге де жағдайларда міндетті.
- Кәрсетілген іс-әрекеттерді жасауға санкция беруді немесе оны беруден бас тартуды прокурор санкция сұрауға негіз болған материалдарды зерделегеннен кейін лауазымды адамның қаулысына қарар түрінде немесе әзге жазбаша нысанда жиырма тәрт сағаттың ішінде ресімдейді.
- Адамның және азаматтың бостандық құқықтарын шектеуі мүмкін жедел- іздестіру және езге мәселелері жәніндегі ведомстволық нормативтік құқықтық актілердің қолданылуына келісім береді.

11-Дәріс. Қылмыс және басқа құқық бұзушылықтармен күресу жонінде құқық қорғау органдарының қызметін үйлестіру.

Конституцияның кәрсетілген нормасына сәйкес "заңда кәрсетілген ретте ғана және тек соттың немесе прокурордың санкциясымен тұтқындауға және қамауда ұстауға болады, тұтқындалған адамға сотқа шағымдану құқығы беріледі. Прокурордың санкциясынсыз адамды жетпіс екі сағаттан аспайтын мерзімге ғана ұстауға болады". Тіпті болмаған жағдайда қылмыстық іс жүргізуде қамауға алудан басқа жеке бас бостандығы құқығының барлығын конституциялық емес тануға тура келеді. Баяндалғандарға сәйкес 2 сәз санкция да талқылануға тиіс[31].

Соттық санкция беруді жақтаушылар Қазақстан Республикасы Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексі анықтауларды қоса отырып, тікелей 16-баптың 2-тармағындағы контекстегі осы сәзін талқылайды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексі 36-бабына сәйкес санкция бұл прокурордың, соттың сотқа дейінгі іс жүргізу барысында қылмыстық ізге түсу органы қабылдаған іс жүргізу шешімін бекіту актісі.

Прокуратура органдарын ұйымдастыру және қызметінің мәселелері жәніндегі, жеке бағыттары мен учаскелері бойынша жалпы сипаттағы Бас прокурордың бұйрықтары прокуратура органдарында Прокуратура туралы Заңның және әзге заңдардың шын мәнінде орындалу механизмін құратын нормалар мен ережелердің жиынтығынан тұрады.

Бұйрықтар заңға қайшы келмеу керек. Онда, әдетте, прокурорлық жүйедегі ішкі ұйымдастыру қатынастарының жеке аспектілері реттеледі. Прокуратура органдары қызметінің тәртібі әртүрлі мәселелер бойынша олардың әкілеттіліктерін шектеу критериясымен анықталады. Сонымен, мысалға Қазақстан Республикасы Бас прокуроры бәлінген штат саны мен еңбек ақы қорын тәлеу шегінде Бас прокуратураның штаттары мен құрылымын белгілейді. Облыс прокурорлары және оларға теңестірілген прокурорлар әз құзыреттері шегінде ұқсас құқықтарға ие болады.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құрылымына департаменттер (мысалға, соттарда қылмыстық істерді қарау заңдылығына қадағалау департаменті), департамент құрамындағы басқармалар (мысалға, анықтау және алдын ала тергеу заңдылығын қадағалау департаменті құрамындағы Қазақстан Республикасы ІІМ, Қазақстан Республикасы ӘМ КУИС, Қазақстан Республикасы ТЖА органдарында тергеу және анықтауды қадағалау басқармасы), дербес басқармалар (мысалға, құжаттамалық қамтамасыз ету және азаматтардың әтініштерін қарау басқармасы), дербес, сондай-ак

департамент және басқарма құрамындағы бөлімдер, сондай-ақ басқарма құқығындағы бөлімдер (мысалға, мемлекеттік құпияларды сақтау бөлімі). Сондай-ақ өзге де нормалардан тұрады.

Сонымен Қазақстан Республикасы Бас прокурорының "Азаматтық істер бойынша сот актілерінің заңдылығын прокурорлық қадағалау туралы" 2 бұйрығымен осы саладағы прокуратура қызметінің міндеттері мен басымдылықтары анықталады.

4. Нұсқау. "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 22-бабына сәйкес:

1. Прокурор:

- 1) қылмыстық істерді қозғау мен тергеу жүргізуге байланысты анықтама және тергеу органдарына;
- 2) жедел-іздіксіз қызметін жүзеге асыратын органдарға;
- 3) заңмен белгіленген өзге де жағдайларда нұсқау береді.

2. Республика Бас прокурорының жедел-іздіксіз қызметі, анықтама және тергеу мәселелері жөніндегі нормативтік сипаттағы нұсқауын барлық тергеу және анықтама органдары, жедел-іздіксіз қызметін жүзеге асыратын органдар орындауға міндетті.

Мысалы, Қазақстан Республикасы Бас прокурордың № 4/20 02.05.2002 жылғы "тапсырмалар мен тапсырындыларын дайындау және орындарына жіберу туралы"

5. Әтініш. "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 23-бабына сәйкес:

1. Прокурор заңға сәйкес бұзылған құқықтарды қалпына келтіру және мемлекеттің, жеке және заңды тұлғалардың мүдделерін қорғау үшін сотқа талаптық әтініш жасауға хақылы.

2. Прокурорлық қадағалау актілері қабылданбаған немесе олар заңда белгіленген мерзімде қаралмаған жағдайларда прокурор органдар мен лауазымды адамдардың іс-әрекеттері мен актілерін жарамсыз деп тану туралы, сондай-ақ заң бұзушылықты болдырмау туралы сотқа әтініш беруге құқылы. Прокурор наразылық келтірілген актінің күшін арызды сот қарағанға дейін өз қаулысымен тоқтата тұруға құқылы.

3. Сотқа берілген прокурорлық қадағалау актілерінің қабылданбауына немесе қараусыз қалдырылуына байланысты әтінішті сот заңда белгіленген тәртіппен қарайды.

4. Прокурордың әтінішіне мемлекеттік баж бен өзге де салымдар салынбайды.

6. Ұйғарым. "Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 24-бабына сәйкес:

Заң бұзушылықты жою туралы жазбаша ұйғарымды прокурор енгізеді және оны заң бұзуға жол берген органға немесе лауазымды адамға, не жіберілген заң бұзушылықты жоюға әкілетті органға немесе лауазымды адамға жіберілді деп белгілейді. Егер заңды бұзу ашық сипатта болып, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, сондай-ақ заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруі мүмкін болған және ол дереу жойылмайтын болған жағдайда, ұйғарым енгізіледі. Ұйғарымды нормативтік құқықтық актілерге енгізуге болмайды.

1. Ұйғарымда Конституцияның, заңдар мен республика Президенті актілерінің бұзылған нормалары кәрсетіліп, құқық бұзушылықтың сипаты мен заң бұзушылықты жою жөніндегі шаралар туралы нақты ұсыныстар болуға тиіс.

2. Ұйғарым прокурор белгіленген мерзімде міндетті түрде орындалуға тиіс.

3. Ұйғарымның орындалуы туралы прокурорға дереу хабарланады. Прокурордың ұйғарымын орындамау Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жауаптылыққа әкеп соғады.

4. Ұйғарымға жоғары тұрған прокурорға не сотқа шағым берілуі мүмкін. Ұйғарымға шағымның берілуі оның орындалуын тоқтата тұрмайды.

5. Жоғары тұрған прокурор немесе сот шағым бойынша шешім қабылданғанға дейін ұйғарымның орындалуын тоқтата тұруға болады.

7. Ұсыныс. "Прокуратуратуралы"ҚР Заңының 25- бабына сәйкес:

1. Прокурор өз құзыреті шегінде заң бұзушылықтарды, сондай-ақ оларды тудыратын себептер мен мән жайларды жоюда міндетті шаралар қабылдау үшін ұсыныс енгізеді:

1) заңдылықты бұзуды болдырмау туралы; 2) қылмыс жасауға және басқа тәртіп бұзушылыққа ықпал еткен себептер мен жағдайларды жою туралы; 3) Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес қол сұғылмау құқығы бар адамдарды одан айыру мәселелері бойынша; 4) заңда белгіленген өзге жағдайларда ұсыныс енгізеді.

2. Ұсынысты лауазымды адам немесе орган заңдылықтың бұзылуын, сондай-ақ оларға ықпал еткен себептер мен жағдайларды жою туралы шараларды міндетті түрде қабылдай отырып, бір ай мерзімде қарауға тиіс. Прокурор ұсынысты қарауға қатысуға хақылы. Ұсынысты қараудың нәтижелері және қолданылған шаралар туралы прокуратураға хабарланады.

5. Заңды түсіндіру "Прокура туратуралы"ҚРЗаңының 26-бабына сәйкес:

1. Органның немесе лауазымды адамның не азаматтың заңдарды білмеуі немесе дұрыс түсінбеуі салдарынан оларды дұрыс қолданбауға әкеліп соғатын жеткілікті негіздер бар деп санаған ретте, прокурор заңның мазмұнын, ал қажет болған жағдайда заңды бұзған үшін кәзделетін жауапкершілікті түсіндіреді.

2. Құқықтық актінің жобасы заңға сәйкес келмеген жағдайда прокурор актінің қабылдайтын органға немесе лауазымды адамға заңның талабын түсіндіреді.

9. Прокурордың құқықтық актілерін мәжбүрлеп орындату шаралары. "Прокуратура туралы"ҚР Заңының 26-1-бабына сәйкес:

1.Прокурордың қаулылары мен ұйғарымдарын өз еркімен орындамаған жағдайда, ол мүлкінен мәжбүрлеп айыруды қоспағанда, прокурордың талаптарын мәжбүрлеп орындату туралы қаулы шығаруға және оны орындау үшін уәкілетті мемлекеттік органдарға жіберуге құқылы.

2.Уәкілетті мемлекеттік органдар прокурордың тиісті қаулысын алған бойда оны орындауға дереу шаралар қолдануға міндетті.

3.Лауазымды адамдар, азаматтар айғақтар беру үшін прокуратура органдарына келуден бас тартқан жағдайда, прокурор ондай адамды прокуратура органдарына жеткізу (күштеп әкелу) туралы қаулы шығаруға құқылы, оны жиырма тәрт сағат ішінде ішкі істер органдары орындайды.

10. Прокурорлық қадағалау актілерін жариялау.

"Прокуратура туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 27-бабында былай делінген: өз қызметінің жариялылығын қамтамасыз ету үшін прокуратура органдары адамның және азаматтың конституциялық және заңмен қорғалатын өзге де құқықтарын, заңды тұлғалар мен мемлекеттің мүдделерін бұзған органдар мен лауазымды адамдардың заңсыз іс-әрекеттері мен шешімдеріне прокурорлық қадағалау актілерін бұқаралық ақпарат құралдарында жариялай алады[32].

12-Дәріс. Жедел іздестіру қызметі, тергеу мен алдын ала анықтау заңдылығына прокурорлық қадағалау

Конституциямен және Қазақстан Республикасы заңдарымен берілген әкілеттіліктерін іске асыру мақсатында Бас прокурор барлық прокурорлар орындауға міндетті бұйрықтар, нұсқаулар, нұсқаулықтар мен басқа актілерді шығарады.

Прокуратура органдарын ұйымдастыру және қызметінің мәселелері женіндегі, жеке бағыттары мен учаскелері бойынша жалпы сипаттағы Бас прокурордың бұйрықтары прокуратура органдарында Прокуратура туралы Заңның және өзге заңдардың шын мәнінде орындалу механизмін құратын нормалар мен ережелердің жиынтығынан тұрады.

Бұйрықтар заңға қайшы келмеу керек. Онда, әдетте, прокурорлық жүйедегі ішкі ұйымдастыру катынастарының жеке аспектілері реттеледі. Прокуратура органдары қызметінің тәртібі әртүрлі мәселелер бойынша олардың әкілеттіліктерін шектеу критериясымен анықталады. Сонымен, мысалға Қазақстан Республикасы Бас прокуроры бөлген штат саны мен еңбек ақы қорын тәлеу шегінде Бас прокуратураның штаттары мен құрылымын белгілейді. Облыс прокурорлары және оларға теңестірілген прокурорлар өз құзыреттері шегінде ұқсас құқықтарға ие болады[33].

Нұсқаулықтар нормативтік нысанда баяндалатын ұсынымдар мен ұйғарымдардың жүйеленген жиынтығын білдіреді. Олар әдетте, прокуратура органдары қызметінің ұйымдастыру, кадр, әдістемелік, қаржы, техникалық жақтарын реттейтін ережелер мен түсіндірмелерден тұрады.

Олар, әдетте заңда міндетті түрде реттелмеген осы міндеттердің күшіндегі прокуратураның негізгі қызметін қамтамасыз ететін салаларға жатады (іс жүргізу, статистикалық есеп беру, заттай айғақтарды, қызметтік қару-жарақтарды сақтау тәртібі туралы және т.б.). " Қазақстан Республикасы Бас прокурорының бұйрығымен бекітілген "прокуратура органдарын кетеру үшін кадр резервтерімен жұмыс істеу жөніндегі нұсқаулық"[34].

Әрбір құрылымдық бөлімшелердің қызметін ұйымдастыру және тәртібі Бас прокурор және оның орынбасарлары бекітетін нақты бөлімшелер туралы ережемен бекітіледі.

Ережеде мынадай мәселелердің шеңбері анықталады: бөлімшеге жүктелген міндеттер; оларға берілетін функциялар, басқа бөлімшелермен катынастағы негізгі әкілеттіліктер (ақпараттар алу, өзара іс-қимыл, төменгі тұрған органдарға Қатысты басқару функцияларын шектеу, әсіресе олардың қызметі мен т.б. бақылау жасау туралы); бөлімшелердегі жұмыстарды ұйымдастыру қағидаттары (әдетте, бұл жергілікті және зоналық қағидаттар); бөлімше бастығының, оның құрамына енетін басқа прокурорлық қызметкерлердің ұйымдастыру әкілеттіліктері.

Құрылымдық бөлімше туралы ереже тиісті прокурор оны қарағаннан және бекіткеннен кейін күшіне енеді.

Төменгі тұрған органдардың басшылығы, сондай-ақ оларға ақпараттық хаттарды жіберу жолымен - прокуратура қызметінің әртүрлі мәселелерінің үлгісімен іске асырылады. Олар бұйрықтар мен нұсқаулықтардан олардың ережелерінде қамтылған шамалы керсетілген директивалығымен ерекшеленеді.

Әдетте, осы актілер тек жұмысты жетілдіру мақсатында прокуратура органдары ондағы ережелерді, тұжырымдарды, ұсынымдарды қолдануын міндеттейтін тиісті прокурордың бұйрықтары, нұсқаулықтарымен ғана бірге жүреді.

Шолу прокуратура органдарының практикасын бір бағыт бойынша немесе олардың қызметтерінің бірқатар бағыттары бойынша жеткілікті толық зерттеу сол немесе өзге де функцияларды іске асыру деп жобалайды және де талдау негізділігі мен ақпарат көздерінің әртүрлілігімен оны жинау әдістерімен терең және әртүрлі аспектілі тұжырымдар жүргізілетін кезеңнің ұзақтылығымен ерекшеленеді.

Шолуға қарағанда төменгі тұрған органдардың ақпараттық хаттарды дайындау қажеттілігі прокурорлардың, тергеушілердің жұмыс практикасы үшін өзінің жаңалығымен, үлгі боларлықтай сипатталатын бірнеше немесе бір фактіден туындауы мүмкін. Осымен қатар, оның жедел орындаушылығы бәрінен бұрын қоғамдық катынастардың сол және өзге де салаларында прокуратура органдарының функциональдық қызметі процесіне түзету әсерін көрсетуге бағытталған (мысалға, қылмыстардың жаңа тәсілмен жасалуы немесе анықталуы, қадағалау практикасындағы қателіктер туралы және т.б.).Актілерді жеке басқару қызметті білдіретін қызметтік құжаттың ең маңызды бір түрі ретінде қарау керек. Олар өзара тығыз байланысты, бірақ тергеу және қадағалау актілерінен ерекшеленеді және дербес, іс жүргізу күшіне иеленеді.

Осы актілер олардың негізін кәздейтін және олардың құрылу тәртібінің, құрылымы мен мазмұнының жалпы талаптарына жауап беруге тиіс. Олар, әдетте, кіріспе, сипаттау және қаулы ету (жобалайтық директивалық) бөлімдерінен тұрады[35].

Актілердің бірінде осы бөлімдер анық сипатталған, ал қалғандарында жай ғана белгіленеді. Олардағы ақпараттық әлеуметтік қатынас және олардың директивалық деңгейі осы мәселелерді шешу кезіндегі мазмұны мен сипатына байланысты. Кез келген жағдайда актілер заңның, Қазақстан Республикасы Бас прокурорының бұйрықтары мен нұсқауларының талаптарына сәйкес келуге тиіс.

13-Дәріс. Әкімшілік іс жүргізудің заңдылығына прокурорлық қадағалау

Қазақстан Республикасының Конституцияға сәйкес өзін демократиялық және құқықтық мемлекет деп есептейді. Қолданыстағы Конституцияға сәйкес және оның негізінде қабылданған заңына сәйкес Қазақстан Республикасының прокуратурасы мемлекеттік билік тармақтарының біреуінде жатпайды. Конституцияда бекітілген осы ережелер конституциялық қағидаттар қатарының мазмұнын анықтап барді. Олардың біреуі ұстамшылдық және қарама қарсылықтар, заңдылық қағидаттар, Конституцияның үстем болуы, адам құқытарының бөлінбеу және басқа жүйелерін өзара пайдаланумен биліктерді заң, атқару және сот тармақтарына бөлу қағидаттары болып табылады.

Негізгі заңның 83-бабына сәйкес:

1. Прокуратура мемлекет атынан республикасының аумағында заңдардың, Қазақстан Республикасының Президенті жарлықтарының және өзге нормативтік құқықтық актілердің дәлме дәл әрі біркелкі қолданылуын, жедел іздестіру қызметінің, анықтау мен тергеудің, әкімшілік және орындаушылық іс жүргізудің заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асырады, заңдылықтың кез келген бұзылуын анықтау мен жою жөнінде шаралар қолданады, сондай-ақ республика Конституциясы және заңдарына қайшы келетін заңдар мен басқа да құқықтық актілерге наразылық білдіреді. Прокуратура сотта мемлекет мүддесін білдіреді, сондай-ақ заңмен белгіленген жағдайда, тәртіпте және шекте қылмыстық қуғындауды жүзеге асырады.

2. Республика прокуратурасы төменгі прокуратураларды жоғары тұрған прокурорларға және Республика Бас прокурорына бағындыра отырып, бірыңғай орталықтандырылған жүйе құрайды. Ол өз әкілеттілігін басқа мемлекеттік органдардан, лауазымды адамдардан тәуелсіз жүзеге асырады және Республика Президентіне ғана есеп береді.

3. Республиканың Бас прокурорын өз әкілеттігі мерзімі ішінде тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған сот тәртібімен әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыстар жасаған реттерді қоспағанда, Сенаттың келісімінсіз қылмыстық жауаптылыққа тартуға болмайды. Бас прокурор әкілеттігінің мерзімі бес жыл.

4. Республика прокуратурасының құзыреті, ұйымдастырылуы мен қызмет тәртібі заңмен реттеледі. Парламент Сенатының келісімімен республиканың Бас прокуроры қызметке тағайындалады және қызметтен босатылады/5/.

14-Дәріс. Атқарушылық іс жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалау.

Бұл салада прокурор қадағалау жүргізеді:

1. сотпен тағайындалған жазалар мен өзге де күштеу түріндегі шараларды орындау барысында заңдардың орындалуына;

2. сотталғандарға бекітілген тәртіп пен шарттарды орындауға олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға;
3. бас бостандығынан айырумен байланысты емес, жазаны орындау заңдылығына;
4. сот шешімдерінің орындалуының заңдылығына.

Прокуратура органдарының атқару әндірісінің заңдылығына қадағалау жүргізуінің негізгі бағыттары:

- атқарушылық әндіріс кезінде азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қадағалау жүргізу;
- лауазымды тұлғалар мен атқару әндірісі органдарының атқару әндірісі заңнамасын нақты және біркелкі орындалуына қадағалау жүргізу;
- лауазымды тұлғалар мен атқару әндірісі органдарының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) шағым бойынша сот актілерінің заңдылығына қадағалау жүргізу.

Қадағалауды жүзеге асырудағы прокурордың әкілеттілігі:

1. адам құқығы туралы, қамауға алынғандар мен сотталғандар құқығы мен мүддесі туралы Конституция, ҚР-ң заңдары мен халықаралық шарттарының дәлме-дәл орындалуын талап ету;
2. мемлекеттің, азаматтың құқықтары мен мүдделерін қорғаумен байланысты және прокурордың талап арызы бойынша атқару әндірісін алуға және тексеруге;
3. бас бостандығынан айыру орындары мен басқа да мәжбүрлеу сипатындағы жазаларды орындау мекемелеріне кез-келген уақытта тексеру мақсатымен бару;
4. ұсталғандардан, қамауға алынғандардан, сотталғандардан және мәжбүрлеу сипатындағы шаралардағы тұлғалардан жаап алу,
5. жоғарыда аталған тұлғалардың ұсталғандығын қамауға алынғандығын дәлелдейтін құжаттарды алдыруға;
6. әзінің қаулысы арқылы заңсыз бас бостандығынан айыру немесе мәжбүрлеу шараларын жүргізетін мекемелердегі тұлғаларды тез арада босату;
7. әзінің қаулысы арқылы бас бостандығынан айыру мекемелерінде жазасын әтеп жүргендерге заңсыз салынған тәртіптік жазадан босатуға және изоляторлар, камералардан неме,се карцерден босатуға прокурордың құқығы бар;
8. заңда кәрсетілген тәртіппен, жазаны орындаушы мекеме әкімшілігінің актілерін санкциялауға,
9. борышкердің ақшасы мен басқа да мүлкіне арест салу бойынша атқару әндірісі органдарының актілерін санкциялауға.

15 дәріс. Прокуратурамен іске асырылатын қылмыстық қудалау

Тергеу және анықтау қызметіне қадағалау жүргізуді «Тергеу және анықтау қызметінің заңдылығына қадағалау жүргізуді ұйымдастыру нұсқаулығы бойынша жүргізеді. Ол Бас прокурордың 2006 жылғы 4 қаңтардағы №1 бұйрығымен бекітілген.

Бұл салада прокуратура органдары өз құзыреті шегінде құқық қорғау және бақылау функцияларын, қылмыстық қудалау және құқық қорғау органдарының қызметін реттеу функцияларын жүзеге асырады.

Тергеу және анықтау органдары қызметінің заңдылығына қадағалау жүргізудің бастапқы бағыттары:

1. қылмыстық іс жүргізудегі адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қадағалау,
2. заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуда, қылмыстылықпен күресте құқық қорғау органдарының қызметін реттеу;
3. қылмыс туралы арыздарды мәліметтерді, шағымдарды қабылдау тіркеу және қарау кезіндегі заңдылықтың сақталуына қадағалау жүргізу;
4. терроризм мен экстремизммен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу;

5. қылмыстың ұйымдасқан нысандарымен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу;
6. алдын-ала жоспарланған кісі өлтірумен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу;
7. есірткі және психотроптық заттардың заңсыз айналымымен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу;
8. сыбайлас жемқорлықпен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу;
9. экономикалық қылмыстармен күреске бағытталған заңнаманың қолданылуына қадағалау жүргізу.

ҚР-ң Бас прокуратурасының функцияларын нақты ажырату мақсатында, прокурорлардың рөлін нығайту мақсатында тергеу және анықтау қызметіне заңдылықтың сақталуын қадағалау келесі тәртіппен жүргізіледі:

1. ҚР Бас прокуратурасының тергеу және анықтау қызметіне қадағалау жүргізу департаменті. Бұл департамент ҚР Президенті тағайындалған, Парламент палаталарымен тағайындалған және сайланған Парламент депутаттарының лауазымды тұлғаларына және судьяларға қатысты қылмыстық істерге қадағалау жүргізеді.

2. Бас әскери прокуратура ҚР-сы Қарулы күштерінде міндетті әскери борышын немесе контракт бойынша әскери қызмет әтеп жатқан әскерлердің жасаған қылмыстарын жүргізуші қылмыстық қудалау жүргізуші органдар қызметіне қадағалау жүргізеді.

Прокурордың тергеу және анықтау қызметінің заңдылығын қамтамасыз ету жөніндегі өкілеттігі:

1. анықтау мен тергеу органдарынан тексеріс үшін қылмыстық істерді жасалған қылмыстар жедел-іздістіру қызметінің, анықтаудың, тергеудің барысы туралы құжаттарды, материалдар мен өзге мәліметтерді алады;

2. қамауда ұстауға және қамауға алуға санкция береді;

3. қажет болғанда қылмыстық іс қозғайды, қылмыстық істерге тергеу жүргізу жөнінде жазбаша нұсқаулар береді.

4. тергеушілер мен анықтама жүргізуші адамдардың заңсыз қаулыларының күшін жояды.

5. егер анықтау мен тергеу барысында процеске қатысушылар мен басқа да азаматтардың құқықтарының бұзылуына тергеудің заңсыз әдістеріне жол берілсе, кінәлі адамдардың жауапкершілігі туралы мәселе қояды; 6. тергеу мен анықтау толық болмағанда, сондай-ақ тергеу мен анықтау барысында

заңдылықтың бұзылуына жол берілгені белгілі болған жағдайлар қылмыстық істерді қосымша тергеуге қайтарауы немесе оны толық кәлемінде не нақтылы адамдарға қатысты тоқтатады.

7. анықтау мен тергеу органдарынан келіп түскен қылмыстық істерді келіп түскен қылмыстық істерді түптеп қарау үшін сотқа жібереді.

8. қажет болған жағдайда тергеу бөлімшелері мен анықтама органдары башыларына оларға бағынысты органдарда заңды бұзушылықты жою, қылмыстардың толық ашылуын қамтамасыз ету мақсатында тексеру жүргізуді талап етеді;

9. анықтама жүргізуші адамның, тергеушінің анықтау мен тергеу органдары башыларының іс-әрекеттері мен шешімдеріне жасалған шағымдарды қарайды;

10. Бұлтпартпау шарасы ретінде қамауға алуға шешім жасалған адамдарды қамауда ұстаудың заңдарда белгіленген тіртібі мен шартының сақталуын тексереді.

10-1. ҚР-ң аумағында қылмыс жасаған және тергеуден жасырынып жүрген адамға қатысты халықаралық іздестіру жариялауға санкция береді.

Прокурордың өз құзыреті шегінде нұсқаулары жазбаша нысанда беріледі және ол анықтама мен тергеу жүргізетін адам үшін міндетті.